

KATOLIKUS SAJTÓ ÉS NYILVÁNOSSÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN¹

A két világháború között a katolikus egyház hivatalos szócsöveinek az 1918-ban alapított Központi Sajtóvállalat (KSV) napilapjai, a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* számítottak, ami már önmagában is jól mutatja közéleti jelentőségüket. A történettudomány ennek ellenére feltűnően keveset foglalkozott értékelésükkel. Az 1977-ben megjelent sajtótörténeti összefoglaló szerint e lapok nem érték el tömeghatást. A külpolitika terén messzemenő szolidaritást hirdettek az olasz „klerikális fasizmussal”, ám „kénytelen-kelletlen kritikai állásfoglalásra kényszerültek több kérdésben a német fasizmussal szemben”. A belpolitikában a kormányt támogatták antiliberális és antikommunista működésében, viszont elzárkóztak a társadalmi reformoktól, „az úgynevezett zsidókérdés megoldásában pedig vonakodtak elismerni a faji elv primátusát”. Ilyen vonatkozásban tehát mérséklő befolyást igyekeztek gyakorolni, azonban nem tudtak sikert felmutatni feltétlen kormányhűségük miatt. „Olvasóközönségük jelentős hányada – ellenzéki érzelmektől vezettetve a szélsőjobboldali sajtó felé fordult, logikusan, hiszen a katolikus lapok ellenforradalmi, keresztény és nemzeti ideológiát sugárzó propagandája klerikális és nacionalista, retrográd gondolati anyaggal telítette az olvasók tudatát.”²

Gergely Jenő egy 1990-es tanulmányában arról írt, hogy a KSV-lapok egyszerre kötelezték el magukat a főpapság, a keresztény párt, a legitimisták, valamint a mindenkori kormány felé, irányvonaluk ezért szükségképpen szürke és jellegtelen volt, hiszen nem lehet egyszerre ennyi urat szolgálni. „A KSV-lapok nem szálltak szembe a hitlerizáló törekvésekkel” – állítja, és Szekfü Gyula 1947-ben megjelent *Forradalom után* című művéből idéz. „Egyszer, még a háború előtt az újságnak [a Nemzeti Újságnak] legalábbis változékony politikájára utaltam egyik vezetője előtt, aki erre bizalmasan fülembe súgta, hogy anti-hitlerista cikkeket az öregebb előfizetők számára írat, de másnap ezek fiai számára már kénytelen pro-hitlerista cikkeket íratni, mert ezek már eltértek apáik gondolkodásától.”³ Gergely 1997-ben megjelent összefoglaló munkájában külön alfejezetet szentelt a katolikus

---

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (azonosító: 124418) készült.

² Márkus László: *Az ellenforradalmi korszak sajtója*. In: *A magyar sajtó története*. Szerk. Uő. Bp. 1977. 161–162.

³ Gergely Jenő: *A keresztény párt és a katolikus egyház politikai útkeresése az 1930-as évek második felében*. *Levéltári Szemle* 40. (1990) 2. sz. 62.

sajtónak, de a KSV irányvonalát nem elemezte részletesebben. Csupán arra utalt, hogy a színvonal megfelelt a kor átlagának, viszont a versenyképesség terén komoly problémák jelentkeztek, hiszen az egyházi sajtó „nem volt olyan mozgékony, sokoldalú és színes, mint a liberális, vagy akár a politikailag és világnézetileg semleges sajtótermékek”.⁴

Jelen tanulmány célja, hogy a két napilap tartalmának elemzésével pontosabb képet alkosson a KSV által képviselt politikai irányvonal jellegzetességeiről, ami lehetővé teszi a fent ismertetett álláspontok árnyalását. Ezzel szeretne hozzájárulni annak a szellemi közegnek a jobb és pontosabb megismeréséhez, amelyben a katolikus véleményformálók, így az 1943-as titkos győri találkozó résztvevői is, mozogtak.

A második világháború a magyar sajtó történetében is egyértelmű fordulópontot jelent, amely betetőzte az 1930-as évek második felének autoriter folyamatait. 1938-ban az első zsidótörvény kötelezővé tette a Sajtókamara felállítását, amivel az újságírás kötött pályává változott Magyarországon. Az intézmény létrehozásának fő célja a zurnaliszták közötti szelektálás volt faji, vallási, illetve politikai alapon. Működésének eredményeként a sajtó szabadsága és a közönség szolgálata helyett egyre inkább a politikai alárendeltség elfogadása és az olvasók vezetésének igénye, a propagandista szerepfelfogás kezdett meghatározóvá válni. Az 1938. évi XVIII. törvény felhatalmazása alapján laprevízió is történt, mintegy négyszáz lap működését szüntették be politikai szempontok miatt. A világháború kitörése kivételes állapotot hozott magával, amelynek részeként Teleki Pál kormánya kötelező sajtócenzúrát vezetett be. Ezt 1939 decemberében a cikkek egy részének esetében fakultatív cenzúra váltotta fel ugyan, ám 1940 augusztusában egy újabb kormányrendelet az összes sajtótermékre kiterjesztette a cenzúrát. A feladatot az ügyészség látta el, amelyet a minisztériumok képviselőiből álló Sajtóellenőrző Bizottság instruált, és a kormányzat a főszerkesztők számára rendszeres eligazító értekezleteket is tartott. A sajtó egyre fokozódó mértékben a külpolitika alárendelt eszközévé vált, mozgásteret folyamatosan szűkült, noha a hazai sajtó még így is sokszínűbbnek bizonyult annál, mint amit a Német Birodalom és a hazai nyilas mozgalom méltányolhatónak tartott volna.⁵

A korszak tehát rendkívül kivételes volt a magyar sajtó történetében, ám a KSV lapjai – legalábbis a katolikus egyház vezetőinek hivatalos megnyilvánulásai szerint – sikeresen helytálltak. Serédi Jusztinián hercegprímás 1943. január 1-jén Esztergomban fogadta a működésének 25 éves jubileumát ünneplő KSV vezetőségét. A vállalat elnöke, Zichy János

---

⁴ *Gergely Jenő*: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Bp. 1997.

⁵ *Buzinkay Géza*: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Bp. 2016. 381–383.; A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989. Szerk. Paál Vince Bp. 2015. 112–143.; *Sipos Balázs*: Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat. H. n. 2011. 160–215.

gróf arról beszélt, hogy az újságírást mindig közszolgálatnak fogták fel, de soha nem szolgálták ki sem a „korlátlan hatalmaskodás” gögjét, sem a tömegszennvedélyeket.⁶ A primás később meglátogatta a vállalat székházát, ahol meglelégedéssel szólt arról, hogy a KSV kizsörítja a nyilvánosságból az egyház és nemzet szempontjából veszélyes sajtótermékeket, ugyanakkor iparkodik mindenben érvényesíteni a katolikus tanítást és a nemzeti gondolatot, hogy „megelőzzön egy olyan szerencsétlenséget, amely 1918-ban a katolikus Egyházat és a magyar Hazát is érte”.⁷ A primás egy év múlva is arról biztosította Zichyt, hogy a legmesszebbmenő pártfogást szeretne elérni a katolikus lapok számára.⁸

A színtalok mögött azonban kritikák is megfogalmazódtak. A katolikus világiak tömörítésére vállalkozó ernyőszervezet, az Actio Catholica (AC) 1940-es értekezletén például Glattfelder Gyula csanádi püspök úgy vélekedett, hogy a *Nemzeti Újság* valóban katolikus, az *Új Nemzedék* viszont csak bizonyos mértékben az.⁹ Véleményének volt valóságalapja, hiszen a két lap más közönséget célzott meg: a *Nemzeti Újság* elsősorban a keresztény párttal, illetve a legitimista mozgalommal rokonszenvező értelmiség orgánuma volt, míg az *Új Nemzedék* nagy tömegeket megszólító, százezres példányszámban megjelenő, olcsón elérhető bulvárlap, amelynek ezért arra kellett törekednie, hogy minél szélesebb közönség ízlését elégítse ki.¹⁰

Ennek következtében ez a lap nagy szerepet játszott a hivatásrendi mozgalmak népszerűsítésében, amelyek XI. Pius pápa 1931-ben kiadott enciklikája, a *Quadragesimo anno* szellemében igyekeztek korszerű választ adni a totalitárius ideológiák által jelentett kihívásra.¹¹ A Hivatásszervezet zászlóbbontására 1939 márciusában került sor Budapesten. A mozgalom vezetője, Vida István – miután azt fejtegette, hogy a szerveződés nem a munka és a tőke egyenrangúságát hirdeti, hanem a munka fölényét – kijelentette: „a hivatásszervezeti mozgalomnak napilapja is van: az *Új Nemzedék* teljes egészében mellénk állt”. Ezt a helyszíni tudósítás szerint percekig tartó éljenzés követte.¹²

---

⁶ *Nemzeti Újság*, 1943. január 1. 1.

⁷ *Nemzeti Újság*, 1943. május 30.

⁸ Esztergomi Primási Levéltár (a továbbiakban EPL) 7515-1943. Zichy János Serédi Jusztiniánnak, 1943. Válasz 1943. szeptember 11.

⁹ EPL Cat. D/c 4439-1940. Az AC munkaprogramja. Pro memoria az egyházmegyei igazgatók 1940. február 27-i értekezletéről.

¹⁰ *Klestenitz Tibor: A Központi Sajtóvállalat Gömbös Gyula miniszterelnöksége (1932–1936) idején.* In: Médiatörténeti tanulmányok 2014. Szerk. Klestenitz Tibor – Sz. Nagy Gábor Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 193–234.

¹¹ *Vida István: Egy korszak mérlege.* In: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye. Szerk. Babóthy Ferenc. Róma 1990. 13–14.

¹² *Új Nemzedék*, 1939. március 7. 3.

A szerkesztőség valóban jelentős energiákat fektetett a hivatásrendi mozgalom népszerűsítésébe. Részletesen ismertette a hivatalos programot,¹³ hírt adott a gyakorlati eredményekről, például a főiskolai ifjúság csatlakozási nyilatkozatáról¹⁴ vagy a papíripari dolgozók érdekében kiharcolt kedvezményekről.¹⁵ A kiemelt figyelmet azzal indokolták, hogy a mozgalom szervezetei, elsősorban az EMSZO és a KALOT, ugyan „benne vannak a köztudatban, csak éppen a név mögött húzódó küzdelmes események és harcos eredmények ismeretlenek a nyilvánosság előtt. Ezért kell arra vállalkoznunk, hogy elterjedt olvasótáborunkat helytálló adatokkal világosítsuk fel e tekintetben.”¹⁶

A Hivatásszervezet számára az *Új Nemzedék* komoly reklámértékkel rendelkezhetett, hiszen a lap már hosszú ideje érdekvédelmi funkciót látott el pusztán azzal, hogy helyt adott a közérdekű munkavállalói panaszoknak. Ahogy egy gyöngyösi jegyzőgyakornok megfogalmazta, az egyszerű olvasók számára nagy jelentőséggel bírhatott, hogy panaszait az *Új Nemzedék* szerkesztősége „százezerszeres visszhangként közli le a lap hasábjain. Nem kell kilincselned, nem kell napi munkádat otthagynod azért, hogy közérdekű panaszodat valaki kegyeskedjék meghallgatni.” Véleménye szerint ezért az „öntudatos magyarok” hálából csak ezt a lapot olvassák.¹⁷ A két fél tehát kölcsönösen támogatta egymást, megerősítve ezáltal saját pozitív imázsát. A szerkesztőség a pozitív visszajelzések bőséges közlésével is igyekezett orientálni az olvasókat: erre jó példa egy olvasói levél, amelyben egy göcseji kistelepülés, Csömödér-Páka egyik lakosa dicsérte a szerveződést: „Mi munkások eddig szélsőséges politikai pártok ígéreteiben bízunk, de most láttuk azt, hogy nem kérdezik azt, ki hová szavazott, hanem a Hivatásszervezet kenyérharcunkban különbség nélkül velünk küzdött és valamennyiünkért cselekedett. Bizony, mikor ezt láttuk, nagyon sokunk mellől lekerült a politikai pártok jelvénye.” Emellett természetesen azt sem felejtette el megemlíteni, hogy a sajtóban „mellőttünk magyaros gerinccsel csak az *Új Nemzedék* áll ki”.¹⁸

A KSV alapítója, a jezsuita Bangha Béla 1940-ben foglalta össze gondolatait az új sajtóviszonyokról. Egyrészt megelégedését fejezte ki, amiért az állam „alapos tisztogatást” hajtott végre és megszüntette a szerinte a sajtópiacon korábban érvényesülő „zsidó egyeduralmat”. Ugyanakkor arra intett, hogy ezzel nem szűnt meg a katolikus sajtóprobléma,

¹³ *Új Nemzedék*, 1939. április 5. 9.

¹⁴ *Új Nemzedék*, 1939. március 22. 2.

¹⁵ *Új Nemzedék*, 1939. április 9. 7.

¹⁶ *Új Nemzedék*, 1939. április 9. 6.

¹⁷ *H. Horti László*: Köszönet az *Új Nemzedék*nek. *Új Nemzedék*, 1939. július 29. 4.

¹⁸ *Egy munkás*: ...eddig szélsőséges politikai pártok ígéreteiben bízunk... *Új Nemzedék*, 1939. augusztus 25. 4.

hiszen csak annyi történt, hogy a viszonyok átalakulása folytán kicserélődtek az ellenfelek. Ezután három fő veszélyforrást nevezett meg.

Az első „a fél-keresztény, elvizenyősített kereszténységet hirdető vagy csak éppen antiszemita alapon álló »keresztény« irány előnyomulása”. Ezzel a kereszténységet csak politikai jelszóként értelmező, de az egyház hitelveit elutasító politikai erőket ítélte el, amelyek nem bírták elviselni, hogy „a keresztény napisajtó kimondottan keresztény, sőt katolikus kézben maradjon”, ezért saját lapokat adtak ki. (Ezzel elsősorban a Gömbös Gyula–Antal István-féle dömpingsajtó orgánumaira utalt.)¹⁹ Elismerte ugyanakkor, hogy ez az irányzat sikeresnek bizonyult, lapjainak rengeteg olvasója akadt, „hiszen valamiféle kereszténység – legalábbis antiszemitizmus és antikommunizmus értelmében – kellett, de katolikus és éppen egyházas kereszténység nem kellett”. A második veszély az „álkeresztény sajtó”, vagyis a nyilas újpogányság orgánumai. Ezek ugyan valamiféle pozitív kereszténységről beszélnek, de ezen „mást nem értenek, mint egy újpogány faji önimádást, külföldi példákról lemásolt zavaros keresztényellenes elméleteket”. Követői sok esetben nem rosszhiszemű, inkább csak megtévesztett emberek, ami jelzi a nemzetiszocializmus veszélyességét: „Az emberek nagy része mindig a radikalizmust keresi, mindenben a szélsőségekért rajong. Tegnap szélső szocialista volt, ma mindennap hét zsidónak inná véréét. Itt pedig ezt kap: radikalizmust. Ezúttal keresztény jelszó alatt: azt mondják neki, csak az keresztény, aki radikálisan egyházellenes és radikálisan antiszemita.” Úgy vélte, a katolikus sajtó egyik legfőbb feladata, hogy felvilágosítsa a nyilasokkal rokonszenvezőket és megértesse velük, hogy „amit ők követnek, az nem kereszténység, hanem annak éppen az ellenkezője.” A harmadik probléma véleménye szerint a „felekezeti elmosódás”, vagyis az, hogy a katolikus hívek nem követik egyházuk előírásait, mert öntudatlanul protestáns hatás alatt állnak, az egyház helyett a nemzetet, a vallás helyett az evilági boldogulást tartják fontosnak.

Bangha szerint a KSV kénytelen számolni ezzel, így tudatosan „mérésékelt adagolással” tálalja az egyházi közleményeket. Vannak, akik ezt, önmagában véve érthetően, fel is hánytorgatják, de a lapok magatartása valójában ésszerű, hiszen nem mondhatnak le egyetlen olvasóról sem. Bangha mindennek következtében azt tartotta az egyházi sajtó elsődleges feladatának, hogy öntudatra ébressze a katolikus tömegeket. „Emeljük ki a katolikus gondolat szépségeit minden civódás és veszekedés nélkül; mutassunk rá mindig újra a mi tételeink ésszerűségére, krisztusi eredetére, nélkülözhetetlenségére és magasztosságára.

---

¹⁹ Klestenitz T.: A Központi i. m. 193–234.

Ez jobban hódít, az ellenfél hadállásait jobban gyengíti, mintha napestig egy-egy kiszólással szemben védekezünk” – javasolta.²⁰

Véleményével sok párhuzamosságot mutatnak Zichy Jánosnak a hercegprímás számára tett jelentései a KSV helyzetéről. 1940-ben úgy vélte, hogy a Sajtókamara felállításával végbement egy úgynevezett „krisztianizálódás”, vagyis valamennyi lap igyekszik keresztény színben feltűnni. Ugyanakkor a tényleges keresztény sajtó egy része „sok tekintetben olyan eszmeáramlatok befolyása alatt áll, s olyan új politikai és társadalmi formákat hirdet, amelyek a katolikus Egyház dogmáitól s a katolikus gondolkodás felfogásától sok tekintetben eltér, sőt esetleg azokkal határozottan szembe is kerül”.²¹ 1942-ben meg is nevezte a fő ellenséget, a nyilasokat, akik a KSV előfizetői körét is veszélyeztették: „a vidéknek, különösképpen a falunak konszolidált kisegyszisztenciái kitartottak az *Új Nemzedék* mellett. Kétségtelen viszont, hogy a kispolgári osztály és a proletariátus elnyilasodása hatását érezte a budapesti és Budapest környéki árusításban. [...] a budapesti és környéki eladásban az összes lapok közül a nemzetiszocializmus déli hivatalos orgánuma vezet.”²²

A KSV lapjaiban a háború első következménye a katonai kérdések felértékelődése volt. A hadijelentések közlése már önmagában is kényes kérdést jelentett, hiszen a közvélemény hagyományosan rokonszenvezett a lengyelekkel, ugyanakkor a Német Birodalom igényeire is tekintettel kellett lenni. A KSV lapjai ezt úgy oldották meg, hogy egyaránt közölték a német és a lengyel hadijelentéseket, ám az utóbbiakat lényegesen nagyobb terjedelemben.²³ A cenzúra már 1939. szeptember 5-én lecsapott, a *Nemzeti Újság*ban ekkor jelent meg az első fehér folt, amely a törlést jelezte.²⁴ A német diplomácia rendkívüli érzékenységgel reagált: miután szeptember 11-én az *Új Nemzedék* címlapján a lengyel hadijelentést hozta, a német követség titkára megjelent a miniszterelnökségen, ahol tiltakozott a „németellenes propaganda” ellen.²⁵ Egy szeptember 20-án kelt német jelentés úgy vélte, hogy a magyarok a sajtócenzúrát „a leghihetlenebb módon még mindig többnyire Németország hátrányára kezelik”.²⁶

Igen figyelemreméltó, hogy a német érzékenység dacára a *Nemzeti Újság* gyakran közölt londoni tudósításokat, méghozzá saját „londoni főmunkatársa” tollából. A fő üzenetet a Brit Birodalom erejének és eltökéltségének a hangsúlyozása jelentette. Októberben például

²⁰ *Bangha Béla*: A mai katolikus sajtóprobléma. *Magyar Kultúra* 27. (1940) 6. sz. 83–85.

²¹ EPL Cat 46. 3308-1940. Zichy János Serédi Jusztiniánnak 1940. március 30.

²² EPL 210-1944, további jelzet: 7395-1942. Zichy János Serédi Jusztiniánnak 1942. szeptember.

²³ *Nemzeti Újság*, 1939. szeptember 5. 2.

²⁴ *Nemzeti Újság*, 1939. szeptember 5. 4.

²⁵ *Saly Dezső*: Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1944. Bp. 1945. 27.

²⁶ *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944.* Szerk. Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Lóránt – Juhász Gyula. Bp. 1968. 448.

egy cikk arról szólt, hogy a britek legkevesebb hároméves háborúra készülnek.²⁷ November végén egy tudósítás azt tudatosította, hogy Nagy-Britannia nem áll egyedül, hiszen számíthat domíniumainak lelkes támogatására: „ennek a birodalomnak mérhetetlen nyersanyag tartalékai és ipari lehetőségei vannak, 440 millió brit alattvaló akar a harcban részt venni [...] Az angol kormány nehézsége ma legfőképpen az, hogy – a rengeteg ajánlatokat – tapintatosan elutasítsa!”²⁸ 1940 áprilisában pedig egyenesen a BBC magyar nyelvű műsorát népszerűsítette egy tudósítás, amely hírt adott arról, hogy a brit rádió magyar szerkesztősége megünnepelte március 15-ét, a híryanagot speciálisan a magyar közönség számára állítja össze, amely „átmegy az igazság és a pártatlanság szigorú szűrőjén”, és azt is kiemelte, hogy Leslie Burgin brit hadianyag-gazdálkodási miniszter magyar nyelven tartott rádióelőadást.²⁹ A *Nemzeti Újság* tudósításai tehát egyértelműen a britek tekintélyének és az irántuk való rokonszenv megőrzésének a szándékát mutatják. Igen érdekes a tudósító személye is, hiszen a lap londoni főmunkatársa Lady Listowell, Márffy-Mantuano Judit volt, aki széles társadalmi kapcsolati hálóval rendelkezett. Teleki Pál volt tanítványaként és távoli rokonaként igyekezett azt tudatosítani a brit politikai elitben, hogy Magyarország feltétlenül megőrzi semlegességét a konfliktusban.³⁰ Az *Új Nemzedék* szintén arra törekedett, hogy ne váljon függővé az egyoldalú német hírszolgálatról. Ezért aztán számos nemzetközi tudósítást vett át amerikai hírügynökségektől. 1941 áprilisában például Joseph W. Grigg egy igen kényes témáról, Adolf Hitler személyéről írt. Az alapvetően objektív hangvételű cikkbe olyan részletek is bekerültek, amelyek alkalmasak lehettek a diktátor gyengeségeinek feltárására, hiszen a szerző egyebek mellett arról is beszámolt, hogy Hitlernek a háború kitörése óta egyre több a ránca, öszültni kezd, zárt körben szemüveget is visel, beszédeit pedig speciális, nagybetűs írógéppel gépelik le a számára.³¹

A KSV lapjai esetenként a német álláspont határozott bírálatának is helyt adtak. Pongrácz Lajos kormánypárti képviselő például a népi német Mühl Henriknek a *Deutscher Volksbote*-ban megjelent cikkét cáfolva számolt be a szekszárdi német gimnázium sorsáról. Pongrácz szerint nemzetiség vagy kisebbség csak olyan helyen van, ahol egy népet „idegen hatalom erőszak vagy foglalás útján akarata ellenére tart uralma alatt”, Magyarországon

---

²⁷ Listowel Judit: Anglia felkészül a „hosszú háborúra”. *Nemzeti Újság*, 1939. október 3. 3.

²⁸ Listowel Judit: A Birodalom rendezkedik. *Nemzeti Újság*, 1939. november 26. 1.

²⁹ J. E.: B.B.C., az angol rádió a birodalom szíve és hangja. *Nemzeti Újság*, 1940. április 20. 2.

³⁰ Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Budapest, Osiris, 2005. 427.; Bán D. András: Hungarian–British Diplomacy 1938–1941: The Attempt to Maintain Relations. London 2004. 73.

³¹ Joe W. Grigg: Hitler Adolf egy munkanapja. *Új Nemzedék*, 1941. április 29. 6.

viszont nem ez a helyzet, a magyarországi németekkel szemben az egyetlen elvárás az államhűség.³²

Mint ezek a példák is jelzik, a KSV lapjai a polarizálódó magyar sajtóban³³ egyértelműen a németellenes irányhoz tartoztak. Ezt hasonlóan értékelték a nyilas körök is: „Úgy az uralkodó rétegek, mint a magyarországi klerikális és zsidó lapok kártékony aknamunkát folytatnak Németország ellen”³⁴ – mondta például a bécsi nyilas emigráció egyik vezetője. A hazaiak körében hasonló elképzelések éltek. 1940 elején az a pletyka terjedt el, hogy a magyar legitimista lapok közvetve pénzt kapnak a szövetségesektől. A legitimista főurak és papok negyedévente pénzt küldtek Habsburg Ottónak, a világháború kitörésével azonban a százezer pengős összegek kijuttatásához kerülőút vált szükségessé. A megoldás állítólag az lett, hogy az angol–francia propagandaközpont egy párizsi-magyar arisztokrata közvetítésével a pénzt eljuttatta Ottónak, míg Magyarországon a gyűjtés összegét a legitimista lapok kapták, a KSV-lapok, valamint a *Magyar Nemzet* és a *Jelenkor*. Ezért cserébe kötelesek voltak „a legkíméletlenebb harcot folytatni” a nyilasok ellen.³⁵ Málnási Ödön, a hazai nemzetiszocialisták egyik fő ideológusa pedig a német követségnek írva úgy vélte, hogy a KSV-t Kornfeld Móric báró „tartja ki” pénzével, ezért a vállalat állami tulajdonba vételét látta volna szükségesnek.³⁶

Az ellenszenv természetesen érthető, hiszen a KSV lapjai teljes egyértelműséggel léptek fel a nyilas mozgalommal szemben, amelyet hazafias és egyházi szempontok miatt egyaránt elítéltek. Az elsöre jó példa Nyisztor Zoltán cikke 1939 decemberéből, amelyben azt a terjedőben levő felfogást kárhoztatta, miszerint a kis népek a háborúban nem maradhatnak magukra, még idejében csatlakozniuk kell egy nagyhatalomhoz. Úgy vélte, hogy ez hazaárulás és „ez az országeladási hangulat ismeretlen volt Magyarországon s hangjait csak azóta halljuk, amióta nyilas agitáció folyik”.³⁷ A nyilasok egyházellenes támadásaira szintén rendszeresen felhívták a figyelmet. Amikor például a *Magyarság* a hercegprimás egyik beszédét ismertetve felvetette a felekezeti oktatás megszüntetésének ötletét, a *Nemzeti Újság* úgy értékelte, hogy ez a támadás „még éppen jókor jött és a katolikus közvélemény örülhet neki, hogy a nyilasság végre leleplezte önmagát”.³⁸

---

³² Pongrácz Lajos: Az igazság és a szekszárdi gimnázium. *Nemzeti Újság*, 1939. november 26. 7.

³³ Saly D: Szigorúan i. m. 97.

³⁴ Uo. 70.

³⁵ EPL Mindszenty József különgyűjtemény M3 doboz. A nyilaspárt gyűlései 1938–1940. 1940. február 26.

³⁶ Gabriel Adriányi: Fünfundzwanzig Jahre Ungarischer Kirchengeschichte 1895–1945. Mainz 1974. 150–151.

³⁷ Nyisztor Zoltán: Nem eladó! *Nemzeti Újság*, 1939. december 17. 1–2.

³⁸ *Nemzeti Újság*, 1939. december 15. 1–2.

A válsághelyzetekre adott reakcióként gyakran megjelenik az „erős kéz” igénye, a lassúnak és körülményesnek ítélt demokratikus intézmények kikapcsolásának követelése. A *Nemzeti Újság* ezzel szemben állást foglalt a parlamentáris kormányzás védelmében. „A parlamentárizmusnak örök előnye is marad a hatalom gyakorlói és a nemzeti áldozatok felett való ellenőrzés lehetősége” – szögezte le Balás Károly jogászprofesszor, megállapítva, hogy azt nem lehet pótolni az érdekképviselői rendszerrel sem, ami lényegében csak tanácsadó funkcióval rendelkezne. Ezért azt hangsúlyozta, szükséges, hogy a közvélemény érdeklődjön a politikai és gazdasági ügyek iránt, hogy a képviselőválasztások során ne a tömegszenvédély érvényesüljön.³⁹

1940 márciusában a szélsőjobboldali vizekre evező volt kormányfő, Imrédy Béla felmondta a háború kitörése után létrejött belpolitikai fegyverszünetet, és az *Őszinte szó* a magyar–német viszonyról című cikkében támadást intézett Teleki Pál miniszterelnök ellen. Formálisan nem a magyar külpolitikát támadta, hanem a „németellenes hangulatkeltést”. Külön kiemelte a keresztény egyházak szerepét, és szembeállította egymással a német nemzetiszocializmust keresztényellenessége miatt elítélő egyházi vezetőket az úgynevezett „jó keresztényekkel”, akik ragaszkodnak hitükhöz, de elfogadják azokat a nemzetiszocialista tételeket, így a fajelméletet is, amelyek ellentmondanak a kereszténységnek. Helytelenítette a német nemzetiszocializmus importeszmének nyilvánítását, úgy véelve, hogy valójában koreszméről van szó, és a Német Birodalommal való lehető legszorosabb együttműködést követelte.⁴⁰

A cikkekre az ellenzéki sajtó hatalmas felháborodással reagált,⁴¹ amiben osztozott a *Nemzeti Újság* is. Nyisztor Zoltán hangsúlyozta, hogy Imrédy a koreszme megtestesülését 1–2 ország egyéni rendszerében (a hitlerizmusban és a fasizmusban) véli megtalálni, ami tévedés, hiszen a koreszme valójában a szociális haladás. Ez pedig a Föld sok különböző országában érvényesül, mint például Belgiumban vagy Ausztráliában, hiba tehát, ha ezt az erős propaganda hatására egyetlen helyhez (tehát a nemzetiszocialista Németországhoz) köti. Mindebből következik, hogy a cél Magyarországon is a szociális felszabadulás, nem pedig „egy módszer erőltetése vagy bebeszélése”. Imrédy „hivatalos egyház – jó katolikusok” megkülönböztetésével szemben azt hangoztatta, hogy csak egy igazság van, ami a dogmákon alapul, az Imrédy által elítélt „nagy túlzó” pedig valójában maga XI. Pius pápa, aki 1937-ben a *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikájában már teljesen egyértelműen elítélte a

³⁹ Balás Károly: Törvényhozás és közvélemény. *Nemzeti Újság*, 1939. december 3. 1.

⁴⁰ Sipos József: Imrédy Béla (Politikai életrajz). H. n. 2001. 57–58.

⁴¹ Ablonczy B.: Teleki Pál i. m. 450.

nemzetiszocializmust, ami Imrédy szerint még „tisztán meg nem ítéhető” jelenség.⁴² A *Nemzeti Újság* hasábjain Imrédy két nap múlva választ jelentetett meg, úgy vélve, hogy Nyisztor nem volt kellően tárgyilagos. Amellett igyekezett érvelni, hogy valójában nem a hierarchiát és a „jó katolikusokat” állította szembe, hanem az egyházon belül élő két külön politikai felfogást, és úgy vélte, hogy még a jeles klerikus szerzők és szerkesztők sem sajátíthatják ki maguknak a tanító egyház tekintélyét.⁴³

Imrédy támadásával szemben, amit sokan egy lehetséges kormányváltás előkészítésének láttak, Teleki Pál is határozottan felvette a kesztyűt.⁴⁴ Ebben a KSV a maga eszközeivel támogatta is őt: beszámolt például a kormánypártban tartott beszédéről, amelyben a közvélemény és a sajtó fegyelmezetlenségéről szólt és arról panaszkodott, hogy a közszereplők unják a következetes magyar külügyi álláspontot, ahelyett, hogy büszkék lennének rá.⁴⁵ A *Nemzeti Újság* közölte a Teleki bizalmasának számító és a KSV-lapokban gyakran publikáló Kovrig Béla írását is, amelyben – kimondatlanul Imrédyvel vitatkozva – azt hangoztatta, hogy a társadalmi igazságosság és a népi egység mellett koreszme a szabadság is. Ezek minden magyar számára fontosak, kisebb csoportok ne akarják lefoglalni ezeket maguknak követők toborzása céljából.⁴⁶

A vitára igen feszült közéleti viszonyok között került sor, hiszen a közvéleményt már 1940. március végén rémhírek sokasága tartotta izgalomban, amelyek a Magyarország elfoglalását célzó német tervekről szóltak.⁴⁷ Április elején a főszerkesztőket arról tájékoztatják, hogy a kormányülésen szóba került a magyar sajtó nagy részének németellenes hangja. A kormány ennek megváltoztatását kérte: a sajtónak több barátságot kell mutatnia, nehogy megtorló lépésekre szolgáltasson ürügyet. „Magyarországon a közvélemény olyan németellenes, hogy a sajtónak ezt németbarát magatartással kell elburkolni”⁴⁸ – mondta Thuránszky László sajtófőnök. A *Nemzeti Újság* ezután kampányba kezdett a rémhírek terjedésével szemben. Arról számolt be, hogy a szerkesztőségben óriási munkával szűrik és elemzik a híreket, az olvasó így biztos lehet benne, hogy amiről nem számolnak be, az nem történt meg. A rém- és az álhírterjesztés, bármi is az indítóoka, súlyosan sérti a nemzeti érdekeket, amit ezért el kell fojtani – vélekedtek.⁴⁹

---

⁴² *Nyisztor Zoltán*: Túlzók és vakok? *Nemzeti Újság*, 1940. április 7. 4.

⁴³ *Imrédy Béla*: Viszonválasz. *Nemzeti Újság*, 1940. április 9. 4.

⁴⁴ *Saly D.*: Szigorúan i. m. 150–153.

⁴⁵ *Nemzeti Újság*, 1940. április 17. 3.

⁴⁶ *Kovrig Béla*: Esmék kisajátítása ellen. *Nemzeti Újság*, 1940. április 27. 2.

⁴⁷ A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai források Magyarországról. A Darányi-kormány megalakulásától a Szovjetunió elleni hadüzenetig (1936–1941). Szerk. Réti György. Bp. 2007. 324.

⁴⁸ *Saly D.*: Szigorúan i. m. 164–165.

⁴⁹ *Nemzeti Újság*, 1940. április 13. 5.

A háborús események, a Franciaország felett 1940 nyarán aratott német győzelem még tovább fokozták a kormányzati óvatosságot. Teleki Pál elhatározta, hogy „a magyar sajtó kárára lerója adóját Európa legyőzőjének”, és a főszerkesztők értekezletén ismételten elhangzott a felhívás: „fel kell hagyni a lavírozással, és határozottan ki kell állni Németország mellett”.⁵⁰ A második bécsi döntés, 1940. augusztus 30-a után, a revízió ellentételezéseként Magyarországnak még több engedményt kellett tennie,⁵¹ ami a sajtóirányításban is megmutatkozott. A *Nemzeti Újságot* például augusztus 27-én a külügyi sajtóiroda utasította arra, hogy a Nagy-Britannia elleni német hadjáratról „a legnagyobb elragadtatással” nyilatkozzék.⁵²

Időközben a miniszterelnök szűk körben felvetette egy alkotmányreform végrehajtásának lehetőségét, amivel a szélsőjobb radikálisabb terveit igyekezett megelőzni. A katolikus hivatásrendi elképzelésektől azt remélte, hogy megszüntetik a pártharcokat és segítenek a valódi problémákra összpontosítani. Ezért úgy tervezte átalakítani a parlament két házát, hogy a mandátumokat a hivatásszervezetek, valamint a vármegyék által küldött képviselők töltötték volna be.⁵³ Kovrig Béla már 1940 júniusában utalt a *Nemzeti Újságban* egy hasonló átalakítás tervére, azzal érvelve, hogy fel kell készülni a háborúval járó hadigazdaságra, ami azonban nem feltétlenül jelent majd totális állami kontrollt. Elképzelhető ugyanis egy olyan modell, amelyben az állam csak az irányelveket adja meg, a végrehajtást viszont rábízza a hivatásszervezetekre, amelyek létrejöttét, működését és jogosítványait is szabályozná. „Akik irtóznak a totális államiságtól, hagyjanak fel végre-valahára azzal az ellenállással, amelyet egy korszerű hivatásrendi társadalom szervezésével és ennek módszereivel szemben kifejtnek”⁵⁴ – kérte. Mihelics Vid szeptemberben tárgyalta a kérdést, kiemelve, hogy sok a félreértés katolikus körökben is, noha „a hivatásrendiség keresztülvitele nem egyértelmű a rendi állam megvalósításával,” hiszen a keresztény társadalomszemlélet megköveteli, hogy az állami döntésekben „valamilyen módon maga a nép közvetlenül vegyen részt”. Viszont az állam mindig kérje ki a hivatásrendek véleményét és a józan lehetőségek határáig ragaszkodjon hozzájuk. Azt hangoztatta, hogy a hivatásrendiség megkívánja a nép akaratnyilvánítását, azonban ennek módja nem lényeges. „Az például, hogy a

---

⁵⁰ *Paál V.*: A sajtószabadság i. m. 118. Teleki döntésében ugyanakkor az is közrejátszhatott, hogy a Nemzetpolitikai Szolgálat ekkor már megkezdte működését a hazai német befolyás ellensúlyozására.

⁵¹ *Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 2003. 249.

⁵² *Saly D.*: Szigorúan i. m. 233.

⁵³ *Ablonczy B.*: Teleki Pál i. m. 486.

⁵⁴ *Kovrig Béla*: Az élet átalakul. *Nemzeti Újság*, 1940. június 23. 5.

parlamentarizmust fenn kell-e tartani vagy sem, tisztán a politikai meggyőződés és cselekvés kérdése.”⁵⁵

Az ügynek 1940 szeptemberében Csáky István külügyminiszter nyilatkozata adott fordulatot, amely a fasiszta *Giornale d'Italia*-ban jelent meg. Eszerint alkotmányos reform jön, az 1848-as törvényeket, Németország és Olaszország eredményeit szem előtt tartva meg kell tisztítani a történeti hagyományokkal ellentétes vonásoktól. Az interjú azt célozta, hogy felkészítse a közvéleményt a várható jobbratolódásra. Az olasz diplomácia értékelése szerint „ez az egészében meglehetősen általános megfogalmazás, amely a hagyományok köpönyege alatt igyekszik változatlanul konzerválni a jelenleg meglevő összes intézményt, amelyek megmentését a kormány hasznosnak és lehetségesnek tartja – csaknem az egész sajtó tetszését elnyerte.”⁵⁶A *Nemzeti Újság* főszerkesztője, Tóth László szintén tetszéssel fogadta a javaslatot. Érvéle szerint az „alkotmány” nem azonos az 1848-as törvényekkel, azok csak egy régi, organikusan fejlődő közjogi hagyomány utolsó elemei, ezért igenis indokolt a reform. Úgy vélte, hogy a parlamentarizmus 1920 és 1940 között jól szolgálta az ország megerősödését, az általános és titkos választójog azonban Nyugat-Európában gyászos következményekkel járt, ezért nagy eredmény, hogy ez nálunk ez nem valósult meg. Hivatkozott az 1939-es, titkos választáson tapasztalt nyilas előretörésre, amit intő jelként és az alkotmányreform melletti érvként értelmezett. Úgy vélte, hogy ennek alapján az egyik vagy másik kamara összeállítása más elvek és választási rendszer alapján történhet, de az Országgyűlés ellenőrző és törvényhozó funkciója továbbra is megmarad, a szuverenitás ezután is csak megosztott lehet az államfő és a parlament által képviselt nemzet között. „Különben is a nemzet akarátának igazi érvényesülését a társadalom helyes megszervezése, a független egzisztenciák számának szaporítása, a törvényvédte sajtó- és vélemény szabadság jobban biztosíthatja, mint esetleg olyan képviselőház, amelynek többségét a hatalmi kegy nevezi ki, vagy a demagógia juttatja mandátumhoz.”⁵⁷ Tóth nem sokkal később konkrét ötletekkel is előállt: eszerint a hivatásrend a felsőházban kaphatna szerepet, a képviselőház tagjait pedig közvetlenül választanák meg a törvényhatósági bizottságok, amelyeket viszont a városi és községi képviselőtestületek választanának.⁵⁸ Mindettől azt remélte, hogy megszünteti a népképviselési rendszer hibáit, és jobban bekapcsolja az alkotó társadalmi rétegeket a törvényhozásba.”⁵⁹ A jogi szaktekintélynek számító Baranyay Jusztin ciszterci

⁵⁵ *Mihelics Vid*: Hivatásrendiség és magyar állam. *Nemzeti Újság*, 1940. szeptember 8. 7.

⁵⁶ A Palazzo Chigi i. m. 469.

⁵⁷ *Tóth László*: Engedjünk-e a negyvennyolcból? *Nemzeti Újság*, 1940. szeptember 29. 1–2.

⁵⁸ *Tóth László*: Október hatodikán. *Nemzeti Újság*, 1940. október 6. 1–2.

⁵⁹ *Tóth László*: Reform vagy forradalom? *Nemzeti Újság*, 1940. november 24. 2.

szerves szintén csatlakozott az érveléshez, szerinte a nemesi eredetű vármegyék népivé alakításával lehet megszabadítani a közéletet. Javaslata szerint a községek igen széles alapon válasszák meg a községi képviselőket, ők a megyei képviselőtestületek, ezek pedig az országgyűlés szabad mandátummal rendelkező tagjait. A választásokat végig nyíltan kell megtartani, ami jobban megfelel ennek a rendszernek, a felsőházban pedig a hivatásszervezetek képviseltessék magukat. Véleménye szerint így akárhogy is történjék a nemzetközi kibontakozás, „akár a szabad társadalom, akár az etatizmus irányában, nem kerülünk lehetetlen helyzetbe”.⁶⁰

A német befolyás elleni küzdelemben az *Új Nemzedék* is igyekezett segítséget nyújtani a miniszterelnök kezdeményezéseinek. Az ő felvetése nyomán jött létre a katolikus társadalmi szervezetek hangsúlyos részvételével a Magyar Szociális Népmozgalom,⁶¹ amely önmeghatározása szerint az új nemzeti rend, a szociális igazság, a pozitív fajvédelem, az „erős népi birodalom” létrehozására törekedett. Az *Új Nemzedék* rendszeresen beszámolt a szerveződésről, annál is inkább, mivel a Hivatásszervezet ebben „a gyökeres rendszerváltozást jelentő hivatásrendiség felépítésére irányuló akaratot” is felismerni vélte.⁶² A program szerint „A magyar megújulásnak Európa megújítása a kerete és feltétele. Ezt az új Európát a tengelyhatalmak győzelme biztosítja.” Az idejétmúlt, kapzsi, kapitalista-feudális rendszer helyett a szociális igazság uralma jön. Ezt azonban „magyar módra és magyar szellemben” kell megvalósítani⁶³ – ez a megfogalmazás az adott összefüggésrendszerben óvatos elhatárolódást jelentett a Harmadik Birodalomtól.⁶⁴ A közjogi reformtervek azonban végül megvalósulatlanok maradtak, sőt hivatalos javaslat sem született, amiben nagy szerepet játszhatott, hogy a Teleki által előzetesen értesített közéleti szereplők – például a hercegprímás – fenntartásokkal fogadták a felvetést.⁶⁵

A nemzetközi folyamatok következtében egyre szűkebbé vált Magyarország mozgástere. Ez 1941 áprilisában, a jugoszláv krízissel elvezetett Teleki Pál öngyilkosságához, amelyet a KSV lapjai is mély megdöbbenéssel fogadtak.⁶⁶ A KSV ugyanakkor nem vont le ebből mélyebb következtetéseket, és az újabb revíziós sikereket minden kétely nélkül ünnepelve, profanizáló párhuzamot vont a húsvét és a „nemzeti feltámadás” közé.⁶⁷ Jugoszlávia sorsát értékelve a kis népek végzetére figyelmeztetett, a bukást Németország

⁶⁰ *Baranyay Jusztin*: Az alkotmányreform. Nemzeti Újság, 1940. november 17. 1–2.

⁶¹ *Ablonczy B.*: Teleki Pál i. m.

⁶² *Új Nemzedék*, 1940. október 16. 2.

⁶³ *Új Nemzedék*, 1940. október 18. 2.

⁶⁴ *Új Nemzedék*, 1940. október 25. 3.

⁶⁵ *Ablonczy B.*: Teleki Pál i. m. 486.

⁶⁶ Nemzeti Újság, 1941. április 4. 1.

⁶⁷ Nemzeti Újság, 1941. április 13. 1.

szükségtelen provokálásával magyarázta. A jugoszláv vezetők eszerint „Nem értették meg, hogy kis nemzetek hivatása nem a vágóhídra vitt állatoké, s jövőjük biztosítása nem az, hogy hátat fordítsanak a realitásoknak, s hogy cél és értelem nélkül a pusztulás örvényébe rohanjanak, idegen érdekekért.”⁶⁸

A KSV publicisztikájában ezután a Harmadik Birodalommal szembeni, korábban igen kritikus hozzáállás teljesen eltűnt, ezek helyét a nyílt háborús propaganda foglalta el. A Szovjetunió elleni német hadba lépést az ateista kommunizmus elleni keresztes hadjárat kezdeteként ünnepelték,⁶⁹ magyar szempontból is döntő jelentőségű vállalkozásnak tüntették fel, arról cikkezve, hogy (a nyugati sajtó cikkeinek bizonyossága szerint) a világháború után a britek szovjet zsákmánynak vetik oda az egész kelet-európai régiót, megmutatva, hogy mekkora a szakadék a londoni politika ígéretei és a valóság között.⁷⁰ Ezzel tehát lényegében az első világháborús magyar sajtó Nagy-Britannia-képét elevenítették fel, amely a perfid, megbízhatatlan hatalom vádján alapult.⁷¹ Az angolszász hatalmakkal szembeni hadiállapot beálltáról – a szigorú kormányzati utasítást követve⁷² – szintén azt írták, hogy az az ország helyzetéből, illetve a kormány antibolsevista politikájából logikusan következik.⁷³

A nyilasokkal szembeni polémiák viszont folyamatosan napirenden maradtak. Nyisztor Zoltán például a *Rerum novarum*, az első pápai szociális körlevél évfordulójának sajtóvisszhangját elemezve megállapította, hogy az egész magyar nyilvánosság méltatta az enciklikát, a nyilas sajtó kivételével, amely „szervezett és dühös rohamot” indított a katolicizmus ellen, bizonyítva, hogy jelenleg a nyilasok a katolicizmus legkonokabb ellenségei.⁷⁴ Közvetlen sajtópolémiák is előfordultak. 1942 decemberében például Szöllősi Jenő nyilas képviselő panaszt tett azért, mert a *Nemzeti Újságnak* szerinte nincs joga a katolicizmus nevében megnyilvánulni – hiszen Szöllősi és sok elvbarátja szintén katolikus, így az ő nevükben nem írhat. Nyisztor viszontválasza szerint a *Nemzeti Újságot* az egyház vezetői és a közvélemény a kezdetektől a katolicizmus szócsövének tartja, Szöllősi viszont még a katolikus felekezetű nyilasok egyöntetű helyeslésével sem számolhat. A tanító egyházat „semmilyen tömegek emlegetésével vagy felvonultatásával befolyásolni nem lehet” – figyelmeztetett.⁷⁵ Néhány nappal később Prohászka Ottokár emlékének védelmében írt

⁶⁸ *Nemzeti Újság*, 1941. április 19. 7.

⁶⁹ *Nyisztor Zoltán*: A Szovjetuniótól a szent Oroszorszáig. *Nemzeti Újság*, 1941. június 28. 5.

⁷⁰ *Nemzeti Újság*, 1941. augusztus 3. 4.

⁷¹ *Klstenitz Tibor*: Nagy-Britannia képe a központi hatalmak propagandájában a háború első éveiben. *Jel-Kép: Kommunikáció, Közvélemény, Média*. (2016) 1. sz. 61–70.

⁷² *Saly D.*: Szigorúan i. m. 434–435.

⁷³ *Nemzeti Újság*, 1941. december 14. 1–2.

⁷⁴ *Nyisztor Zoltán*: Nyilas roham a katolicizmus ellen. *Nemzeti Újság*, 1941. június 1. 5–6.

⁷⁵ *Nyisztor Zoltán*: Meddig terjed a katolicizmus? *Nemzeti Újság*, 1942. december 2. 3.

publicisztikát, mert úgy látta, hogy ezzel „az egyháztól és a tiszta magyarságtól távol álló erők” gyakran visszaélnek. Prohászka ugyanis nem egy meghatározott politikai forradalomért, gazdasági vagy szociális reformért, hanem az erkölcsi megújulásért lelkesült, így azok a legnagyobb visszaélők, akik a gyűlölet prófétájává akarják őt megtenni. Véleménye szerint a néhai székesfehérvári püspök meg akart oldani nagy társadalmi problémákat, amelyek „fájdalmas operációval járnak és egész rétegeket, osztályokat vagy fajokat érintenek, de Prohászkat a józan ész és nem a vak szenvedély vezette és nem gyűlöletet, hanem igazságosságot, nem új fertőzést, hanem tisztulást akart.”⁷⁶

1943 januárjában, a katolikus újságírók védőszentének, Szalézi Szent Ferencnek az ünnepén Tóth László egyenesen a cenzúra intézményét vette célba, követelve, hogy egyenlő mértékkel kezelje a katolikus sajtót. Ha a hitelvek védelme nem történhet teljes szabadsággal, akkor a katolikusellenes eszmeáramlatokat, illetve az alkotmányosságot veszélyeztető nézeteket se lehessen „felelőtlenül hirdetni” – követelte.⁷⁷ Mindennek háttérében az állami ellenőrzés fokozódása állt, amelyet Tóth furfangos módszerekkel igyekezett kikerülni. 1941 decemberében például a hatóság megtiltotta egy képviselő országgyűlési beszédének közlését, amely a házassági törvény és az egyházpolitikai törvények revízióját sürgette. Tóth ezután panaszt tett a Sajtókamaránál, valamint megírt egy cikket, amely a cenzúra működését kifogásolta. Erre a Cenzúrabizottság elnöke megígérte neki, hogy a beszédet átengedik, ha visszavonja a kritikus cikket. Az alku meg is valósult.⁷⁸ A cenzúra a főpapság megnyilvánulásait sem kímélte. 1942 karácsonyán például valamennyi sajtótermékből törölte Apor Vilmos győri püspök felhívását, amely a zsidónak nyilvánított katolikus hívek megsegítésére létrejött Szent Kereszt Egyesület adománykérő üzenetét közvetítette.⁷⁹

Politikai téren a KSV irányvonala nem változott, továbbra is a kormány támogatása jelentette a vezérfonalat. A *Nemzeti Újság* publicistája úgy vélte, hogy Kállay Miklós miniszterelnök nagy tehetséggel fogja össze a nemzetet, nincs szüksége elnyomó intézkedésekre, hiszen „rendkívüli politikai gyakorlati érzéke, a személye iránt megnyilvánuló rokonszenv és nyílt szó kimondása” segítségével mindenkivel meg tudja értetni magát. E politika „eredményei” a gazdasági fejlődés, a zsidó birtokok kisajátítása, a hadsereg és a néplélek összeforrasztása, illetve a honvédek hozzátartozóinak felkarolása.⁸⁰ A kormányfő nem is maradt adósa a katolikus sajtónak: a vállalat jubileuma alkalmából vezércikket írt a

---

⁷⁶ *Nyisztor Zoltán*: Visszaélés Prohászkaival. *Nemzeti Újság*, 1942. december 6. 5.

⁷⁷ *Nemzeti Újság*, 1943. január 30. 2.

⁷⁸ EPL Cat. D/c 8704-1941. Tóth László jelentése 1941. november 17.

⁷⁹ *Saly D.*: Szigorúan i. m. 575–576.

⁸⁰ Kállay Miklós egy esztendeje. *Nemzeti Újság*, 1943. március 10. 3.

*Nemzeti Újság*ba, „megállapítva”, hogy a KSV lapjai „nem hangos szelességgel, hanem megfontolt határozottsággal mentek a nehéz küzdelembe, ezért tudtak mélyen szántani a magyar lélekben”.⁸¹

A KSV továbbra is kitartott a szélsőségek elítélése mellett. 1943 áprilisában a *Nemzeti Újság* publicistája leszögezte, hogy „A katolikus magyar társadalom még alkalmi, akár csak egyetlen politikai célban való megegyezést sem tud elképzelni egyetlen nyilas párttal, frakcióval vagy csoporttal sem.” Ennek fő oka, hogy a nyilasok megbízhatatlanok, fellépésük mindig csak meghasonlást, gyűlölködést, személyi harcokat hozott, még egymással sem tudnak összefogni. A szerző ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a magyar nemzet nem tűrhet el semmilyen forradalmat, a katolikusok ezért nem fognak össze a nyilasokkal, de a szociáldemokratákkal, a liberálisokkal, a „zsidó radikálisokkal” sem.⁸²

1943 őszén a KSV-lapok irányvonala komoly közéleti vitákat váltott ki a németellenes, konzervatív, de a baloldallal való összefogást kívánó *Magyar Nemzet*⁸³ szerzőivel. Októberben itt Gogolák Lajos kezdett vitába Freesz Józseffel, az EMSZO vezetőjével, azt sugallva, hogy a hivatásrendiség Magyarországon csupán a diktatúra-törekvések leplezésének eszköze. A cikkre válaszoló Ijjas Antal a *Nemzeti Újság*ban viszont tagadta, hogy a magyar katolikusok hivatásrendi államot akarnának, éppen ellenkezőleg: ők „mindig éppen a felülről való kiépítettséget hibáztatták a hivatásrendinek nevezett európai államok belső szervezetében: a totalitárius módot vagy eszközöket”.⁸⁴ Freesz szintén támadásba lendült, azzal vádolva a *Magyar Nemzetet* és a *Népszavát*, hogy azok a saját eszmekörükhez tartozók számára akarják kisajátítani a katolikus jelzöt.⁸⁵

A másik oldal képviselőjében a kispap Acsay Tihamér azt hangoztatta, hogy a hivatásrendiség hívei gyakran elmulasztották a különbségtételt a pápa által javasolt hivatásrendi alapú társadalomszervezés, illetve a hivatásrendi gondolatot öngazolásul felhasználó diktatúrák között, ezzel pedig akarva-akaratlanul erősítik a parlamentarizmus-ellenes hangulatot. Ezért zűrzavart okoznak mindazoknak a megnyilvánulásai, akik „bízhatnak benne, hogy a tömegek a mai megzavart és egyoldalú látási viszonyok közt elméleti szabadsággal fognak különböztetni és határt vonni”.⁸⁶ A *Népszava* szerzője pedig úgy vélte, hogy a KSV-lapok azért hirdetik a hivatásrendi államot, mert attól félnek, hogy a világháború utáni társadalmi és gazdasági berendezkedés gyökeresen más lesz, mint a mostani. A

⁸¹ Kállay Miklós: A jubiláló Központi Sajtóvállalat. *Nemzeti Újság*, 1943. június 29. 1.

⁸² A magyar politika és a nyilas pártok. *Nemzeti Újság*, 1943. április 9. 3.

⁸³ Buzinkay G.: A magyar sajtó i. m. 386–388.

⁸⁴ Ijjas Antal: Mi a baja egyeseknek a hivatásrendiséggel? *Nemzeti Újság*, 1943. október 30. 3.

⁸⁵ Freesz Károly: Válasz Almásy Józsefnek. *Nemzeti Újság*, 1943. október 31. 5–6.

⁸⁶ Acsay Tihamér: Válasz a hivatásrendiség ügyében. *Nemzeti Újság*, 1943. november 4. 7.

hivatásrendiség a valóságban az osztályérdekek eszköze, amit a Dollfuß-féle osztrák rendszer is megmutatott, ami parancsuralom volt, a szabadságjogok, a parlamentarizmus, a hatalommegosztás eltörlésével.⁸⁷

Freesz szerint az ellentétek valódi oka az volt, hogy a nyilasok népszerűségének rohamos apadása következtében a *Magyar Nemzet* köreiben „észreveszik, hogy aki nem nyilas, az nem mind hozzájuk tartozik, hanem vannak szép számmal keresztények is.” Ezért széleskörű támadást indítottak a keresztény társadalmi szervezkedés diszkreditálására. Nyisztor Zoltán arra utalt, hogy a *Magyar Nemzet* felfogásával ellentétben nem csak mostanában mondtak le a hivatásrendi államról, hiszen már az 1938-as EMSZO-program is azt tartalmazta, hogy „hivatásrendi gazdaságot és nem rendi államot akarunk!”⁸⁸ A vita hamarosan vádaskodásba torkollott: novemberben a *Nemzeti Újság* olvasói levelet közölt a Tolna megyei Ozora segédlelkészétől, amely az EMSZO álláspontja melletti kiállást sürgette és kérte, a lelkészek szólítsák fel az „öntudatos keresztény magyarokat”, hogy ne pártolják a *Magyar Nemzetet*.⁸⁹ A *Nemzeti Újság* nemsokára azt nehezményezte, hogy a *Magyar Nemzet* november 6-i számát, amely az EMSZO-kérdést tárgyalta, minden előzetes kérés nélkül elküldték a plébániákra, feltehetően így akarva meggyőzni a papságot a hivatásrendiség veszélyességéről.⁹⁰

A következő komoly összecsapást az a cikk váltotta ki, amelyet Nyisztor Zoltán 1944 januárjában *Olvasni a csillagokból* címmel publikált az *Egyházi Lapokban*. Ennek gondolatmenete nem tartalmazott sok újdonságot: a katolikusok nem kérnek sem a nyilasokból, sem a liberálisokból, ezekkel továbbra is szemben állnak a pápai útmutatásoknak megfelelően. Az ugyanakkor komoly feltűnést váltott ki, hogy a két csoport közül egyértelműen az előbbiekkal szemben tűnt elnézőbbnek, elismerve a követők egyéni jóhiszeműségét.⁹¹ Az AC részéről ezután Czapik Gyula kijelentette, hogy Nyisztor cikke kizárólag a szerző egyéni véleményét tükrözi, hiszen a szervezet nem foglalkozik sajtóirányítással. A KSV-lapok ezt követően azt bizonygatták, hogy a nyilatkozat nem jelenti Nyisztor megtagadását, amit a baloldali sajtó sugallt.⁹² Nyisztor maga érezhető keserőséggel írt a vitáról. A baloldalon 1944 elején szerinte győzelmi ünnepet ültek és úgy tesznek, mintha az egyház az ő hatalomra kerülésük érdekében küzdött volna. A harc azonban még nem dőlt

⁸⁷ Népszava, 1943. november 4. 5.

⁸⁸ Freesz József: Diktatúra, liberalizmus vagy keresztény önkormányzat. *Nemzeti Újság*, 1943. november 14. 7–8.

⁸⁹ *Bíró Lajos*: Olvasói levél. *Nemzeti Újság*, 1943. november 21. 11.

⁹⁰ *Nemzeti Újság*, 1943. december 1. 3.

⁹¹ *Adriányi Gábor – Csiky Balázs*: Nyisztor Zoltán. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XVII.) Bp. 2005. 170–171.

⁹² *Nemzeti Újság*, 1944. január 11. 5.

el a nyilasok ellen” – figyelmeztetett.⁹³ Némileg ironikus módon a *Népszava* ugyanaznap szíamának egy szerzője kijelentette: „Sohasem kételkedtünk abban, hogy a jövőt illetően nagy múlt áll a *Nemzeti Újság* előtt”.⁹⁴ A jövő kilátásainak megítélése kapcsán azonban mindkét orgánium tévedett.

1944. március 19-én bekövetkezett Magyarország német megszállása, ami a sajtóélet terén is azonnal éreztette hatását. A következő néhány nap folyamán betiltották a liberális, a független és baloldali lapok jelentős részét, a megmaradó lapok közül pedig sok főszerkesztőjét lecserélték.⁹⁵ A katolicizmus kezdetben viszonylagos szabadságot élvezett. A hercegprímást 1944 áprilisában arról tájékoztatták Budapestről, hogy „Az események a katolikus vonalat még nem érintik. Egyesületeink és egyházközségeink zavartalanul folytatják belső életüket. [...] A KSV lapjainak száma meredeken felszökött, amit propagandával nem tudtunk elérni, azt az események hozzák.”⁹⁶ A körülmények arra sarkallták az egyház vezetését, hogy megpróbálja kihasználni a rendelkezésére álló mozgásteret, amihez a sajtóra is nagy szükség volt. A KSV igazgatójának visszaemlékezése szerint Serédi Jusztinián a megszállás után kijelentette: „nem szabad a tollat kiadni a kezünkől, amíg azt erőszakkal ki nem ütük”.⁹⁷ Az egyházi vezetés mindent megtett a vállalat lapjainak megjelenése érdekében. A lapok olvasottságának emelkedését az új helyzetben, a totális állami ellenőrzés következtében elsősorban az magyarázhatta, amit a lapok nem, vagy csak a minimális mértékben közöltek – ez pedig a náci propaganda. Ez nagyrészt az egyházellenességre koncentráló szovjetellenes propagandára korlátozódott,⁹⁸ ami csak esetenként egészült ki a baloldali magyar emigráció elleni támadásokkal,⁹⁹ vagy például a Német Birodalmi Rádió magyar nyelvű híradásainak reklámjával.¹⁰⁰

A szerkesztőségek ugyanakkor – nagyon óvatosan – igyekeztek kihasználni a megmaradt mozgásteret. A szélsőjobboldali *Magyarság* például – a felekezeti békebontás és a klerikalizmus veszélyeire hivatkozva – élesen megtámadta az *Új Nemzedék* cikkét, amely azt fejtegette, hogy a munkásságnak a keresztény táborban a helye. A *Nemzeti Újság* erre kijelentette, hogy a katolikusoknak a keresztényszocialista mozgalom évtizedes munkája után

⁹³ *Nyisztor Zoltán*: Tragikus félreértés. *Nemzeti Újság*, 1944. március 12. 3.

⁹⁴ *Népszava*, 1944. március 12. 9.

⁹⁵ *Buzinkay G.*: A magyar sajtó i. m. 388.

⁹⁶ Források Budapest múltjából III. Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 3. Szerk. Ságvári Ágnes. Bp. 1972. 529.

⁹⁷ Budapest Főváros Levéltára XVII. 877. 465/6. sz. Igazoló Bizottság iratai. Berkes Róbert nyilatkozata. 1945. szeptember 22.

⁹⁸ Például: *Kelemen András*: Mit hirdet a szovjet a vallásról? *Nemzeti Újság*, 1944. március 24. 6.; Uo. 1944. április 19.; Uo. 1944. április 23. 4.

⁹⁹ *Nemzeti Újság*, 1944. május 6. 6.

¹⁰⁰ *Nemzeti Újság*, 1944. május 20. 5.

joguk van arra, hogy magukhoz szólítsák a munkásságot.¹⁰¹ Májusban a lap – igaz, a konkrétumok kerülésével – szóvá tette, hogy „ismételten általánosító gyanúsítások jelennek meg katolikus papok ellen,” méghozzá állítólagos hallomások, üres pletykák alapján, amelyek csak a közvélemény bizonyos rétegeinek a papság ellen való feltüzelésére alkalmasak, ezért a konkrétumok közlésére szólított fel. „Az ilyen általánosító támadás azonban sem a sajtó felelősségével, sem hivatásával nem egyeztethető össze.”¹⁰²

A KSV lapjai utoljára 1944. december 16-án jelenhettek meg, a nyilas kormány ezután a front közeledésének hírére három lap kivételével elrendelte valamennyi fővárosi sajtótermék kiadásának „átmeneti” felfüggesztését.¹⁰³ Az ország megszállása után újraindításukra – az egyházi erőfeszítések ellenére – soha többé nem nyílt lehetőség.¹⁰⁴

A KSV lapjainak áttekintése sok vonatkozásban árnyalta azt a képet, amelyet a korábbi szakirodalom festett. A vállalat valóban sok irányban volt elkötelezve, így a főpapság, a keresztény párt, a legitimisták, valamint a mindenkori kormány felé, ám ezeknek a szereplőknek – legalábbis a legfontosabb kérdésekben – valójában egybeestek az érdekeik. A német politikai befolyás növekedése és a szélsőjobboldali agitáció megfékezése, egy esetleges forradalom megakadályozása ugyanis egyaránt fontos volt valamennyi felsorolt tényező számára, a KSV lapjai pedig ezeknek a céloknak a szolgálatába álltak. Megállapítható, hogy azokban az időszakokban, amikor az állami ellenőrzés ezt még lehetővé tette, a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* nem „kénytelen-kelletlen”, hanem igencsak határozottan foglalt állást úgy a német nemzetiszocializmus, mint a hazai nyilas mozgalmak ellen. A népfrontpolitika ellen viszont a vállalat szerzői kifejezetten tiltakoztak, mert úgy vélték, hogy ez hiteltelenítené álláspontjukat a jobboldali olvasók szemében azok antiliberális és szociáldemokrata-ellenes beállítódása miatt. A KSV publicisztikája tehát csupán egyfajta „liberális minimum” érvényesítésére törekedett, ebben azonban következetesnek mutatkozott.

---

¹⁰¹ *Nemzeti Újság*, 1944. április 1. 7.

¹⁰² *Nemzeti Újság*, 1944. május 3. 7.

¹⁰³ *Nemzeti Újság–Új Nemzedék*, 1944. december 16. 1.

¹⁰⁴ *Klesténitz Tibor: Az újrakezdés reménye. A katolikus újságírás helyzete 1945 után.* In: *Megmenekültem az oroszán torkából. Az erdélyi katolikus egyház a megpróbáltatások idején: 1848, 1948.* Szerk. Marton József – Diósi Dávid. Bp.–Kolozsvár 2015. 177–216.